

KOVÁCS ANIKÓ

Adalékok a magyar revíziós mozgalom történetéhez

I. 1. Az első sikerek és a diplomáciai nyitás

Magyarország gazdasági (1926. július 1.) és katonai (1927. április 1.) ellenőrzésének megszüntetése, valamint az Olaszországgal kötött barátsági szerződés (1927. április 4.) létrejötte után, ami az ország kitörését jelentette a diplomáciai elszigeteltségből, Bethlen 1927. május 27-én Zalaegerszegen nagy figyelmet keltő beszédében bejelentette, hogy a gazdasági szanálás után íme eljött annak az ideje, hogy külpolitikai kérdések is napirendre kerüljenek: olyan címszavak, mint „aktív külpolitika” és „jogos követelések” érzékeltették az új külpolitikai koncepció körvonalait.¹ A következő esztendőben is a magyar külpolitika markáns ismertetőjegyei maradtak a homályos megfogalmazások: A magyar politikai vezetés a revíziós kérdést illetően mind a belföldi, mind a külföldi nyilvánosságot kétségek között hagyta konkrét elképzeléseiről.² Maga Bethlen az 1927-30-as években gyakran beszélt a revízióról, anélkül, hogy a nyilvánosság előtt egyértelműen állást foglalt volna. Számos jelből arra lehetett következtetni, hogy a húszas évek elején elfoglalt pozíciójával ellentétben, ekkoriban egy etnikai határkorrekcióval már nem elégedett volna meg. Annak érdekében, hogy „optimális” megoldást érjen el, az egykori Nagy-Magyarország többségileg nem magyar területeinek hovatarozását is újból rendezésre kívánta bocsátani, mégpedig népszavazás formájában.³

A következő évek folyamán további fontos szerződések következtek: döntőbíróági szerződés Lengyelországgal (1928) és Bulgáriával (1929), semlegességi, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés Törökországgal (1929) és barátsági szerződés Ausztriával (1931). A szerződés megkötését Ausztriával szenvedélyes viták előzték meg Burgenland jövőjéről, amelyek 1928-ban érték el tetőpontjukat. Bethlen október 16-án Sopronban elmondott beszéde, amely szerint Magyarország sohasem mondott le önként Burgenlandról, olyan általánosan negatív osztrák és német visszhangot váltott ki, hogy a magyar politika végül meghátrált: Horvátország mellett Burgenland lett a második olyan terület, amelyről Bethlen ténylegesen lemondott.⁴ Bethlen szándéka szerint az említett szerződések által létrejött „barátságok láncolatá”⁵-nak kellene megvédenie Magyarországot ellenségeitől. Hogy vajon ezek az elképzelések valaha is megállják-e a helyüket, a jövő titka maradt, hiszen a döntő kérdések megválaszolatlanok maradtak: így az Olaszországgal kötött barátsági szerződés tényleges értéke és az Angliához, Franciaországhoz, illetve Németországhoz fűződő jövőbeni viszony. Az Anglia által 1921-től követett, mindenekelőtt a gazdaság területén nagyon segítőkész magyarbarát kurzus a húszas évek végére egyre platonikusabbá vált. A Franciaországgal való viszonyban a frankhamisítási botrány által okozott mélypont után 1928-tól az enyhülés jelei mutatkoztak. Három évvel korábban még elképzelhetetlen lett volna, hogy Bethlen 1929 júniusában Madridból való visszautazása közben megálljon Párizsban. Az intenzív magyar fáradozások értékét a Franciaországgal való viszony megjavítása érdekében ugyanakkor relativizálta az a körülmény, hogy nem utolsósorban azért folytatták őket, hogy Németországot „zsarolják”. Németország és Magyarország között újból és újból feszültséget okozott a német kisebbség elhúzódoó vitatémája és Németország részben habozó, részben elutasító magatartása mind a revíziós kérdésben, mind a Magyarország számára létfontosságú agrárkérdésben. Az 1929 ősztől bevezetett, Brüning és Curtius nevével fémjelzett változás a német politikában hangsúlyváltozásokat tett lehetővé: A németországi magyar diplomáciai offenzíva és a Wilhelmstrassén helyesen értelmezett taktikai nyitás Franciaország irányába, eredményeként Bethlent 1930 őszen meghívták

Berlinbe. A látogatás bizonyos közeledést jelzett a politikai kérdésekben, de a gazdaság területén a tárgyalások sikertelenek voltak.⁶

1930 januárjában véget ért az optáns-per Magyarország és Románia között. A vita annak következtében alakult ki, hogy Romániában minden olyan nagybirtokost kártalanítás nélkül kisajátítottak, akik a háború után a magyar állampolgárságot választották (optáltak). A trianoni szerződés és a kisebbségvédelmi kötelezettségek alapján az egykori földbirtokosok és képviselőjüként a magyar állam kártérítést követeltek Romániától. A vita tárgyát képező érték rendkívül magas, 500 ezer katasztrális hold volt, amely körülbelül 150-200 millió aranykoronát tett ki. A magyar miniszterelnök személyesen is érdekelt volt, mert családja elveszítette 10 ezer katasztrális holdas birtokát, amelynek értéke 2,5-3 millió aranykorona volt. Mivel a bilaterális tárgyalások nem hoztak eredményt, a magyar kormány 1927 elején a Népszövetséghez folyamodott segítségért. A számtalan közvetítési kísérlet ellenére a két ország sem az összegben, sem pedig a számítások időpontjában nem tudott megegyezni, neheztőleg hatott, hogy a politikai feltételek is újra és újra felvetésre kerültek. A sikertelenség miatt nemzetközi bírósági ítélet vált szükségessé, amelyet a hágai és a párizsi konferencián hirdettek ki. Az optáltaknak Bethlen kívánsága szerint kártérítést ítélték meg, azon az áron, hogy a magyar kormányt pótlólagosan évi 13,5 millió aranykorona fizetésére kötelezték az 1943-tól 1966-ig terjedő időszakra. A befizetett összegekből 1943 után speciális alapot kívántak létrehozni, amelynek állományát túlnyomórészt a kisajátított földbirtokosok kártérítésére szánták. Az ellenzék bírálta, hogy Bethlen a földbirtokosok érdekeit a szétdarabolt ország rovására juttatta érvényre, ez egy olyan szemrehányás, amit aligha lehet megcáfolni.⁷

A külpolitikai sikereknek ez a nyugalmas időszaka sem maradt nemzetközi botrány nélkül: 1928 januárjában Szentgotthárd határállomásnál osztrák vámosok tartalékalkatrészeknek álcázott fegyverszállítmányt fedeztek fel, amelyet Olaszországból küldtek Magyarországra és amely Bethlen Mussolinivel kötött megállapodása szerint a világháborúból megmaradt fegyverkészletből származott. Csak hónapok múlva sikerült a nagy feltűnést keltő Szentgotthárd-ügyet eltusolni, de az általa okozott károk igen jelentősek voltak: A kisantant propagandája nem mulasztotta el, hogy az eseményt Magyarországról, mint javíthatatlan rendbontóról alkotott képe bizonyítékként tálalja.

A Népszövetség intézkedését a gazdasági és a katonai ellenőrzés megszüntetéséről és az első diplomáciai sikereket az előrehaladó belső konszolidáció is lehetővé tette, illetve igazolta. 1926 decemberében a Bethlen vezette Egységes Párt 60,1 százalékkal nyerte meg a választásokat, a további nyugodt belső fejlődésnek már semmi sem állt útjában. 1928-ban eltörölték a numerus clausus-törvény népfajok szerint korlátozó intézkedéseit. Fontos lépések történtek a szociálpolitika területén, valamint 1928-29-ben egy közigazgatási reform került végrehajtásra.

Jelentős sikereket ért el a Bethlen-kormány a kultúrpolitikában. A kulturális tárca részesedése az állami költségvetésből az 1913-as 6,1 százalékról 1924-25-ben 8,7 százalékra, 1928-29-ben 10,5 százalékra emelkedett.⁸ A magas kultúra intézményeit nagyvonalúan támogatták, többek között új egyetem megnyitását Szegeden és Pécsen, továbbá magyar intézetek (Collegium Hungaricum) alapítását például Berlinben (1924), Rómában (1927), Párizsban (1927), Amszterdamban (1927) és Münchenben (1929). Ezenkívül állami ösztöndíjrendszert hívtak életre a magyar diákok külföldi tanulmányainak támogatására. Az elemi iskolák 1927-től megkezdett intenzív kiépítése már a húszas évek végén meghozta az első sikereket. Az analfabéták aránya 15 százalékról 10 százalékra csökkent, ami a régióban figyelemre méltó eredmény volt, ha a nyugat-európai 3-8 százalékos számokat nem is érte el.⁹ A Klebelsberg Kunó kultuszminiszter által kialakított nagyszabású kulturális program az úgynevezett neonacionalizmus gondolatán alapult. Ennek célja az volt, hogy Magyarország megváltozott politikai helyzetét összeegyeztesse a Kárpát-medencében való kulturális fölény

hagyományos magyar tételével. A tényből, hogy a magyar nacionalizmus régi feladatai, a „küzdelem az osztrák centralizáló és germanizáló törekvésekkel szemben”, valamint a magyar állameszme terjesztése az országban élő más nemzetiségek körében, a háború után elveszítették értelmüket, Klebelsberg arra a következtetésre jutott, hogy a magyar nép morális és anyagi gazdagságát kell célként kitűzni: „művelt és jómódú nemzet akarunk lenni, szóval fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek”.¹⁰ Klebelsberg kultúrpolitikája szoros kapcsolatban állt a „hungarocentrizmus”-sal, amely Trianon lényeges következményeként alakult ki az országban. Klebelsberg koncepciójában és általában a húszas évek kultúrpolitikájában azonban az a törekvés volt mérvadó, hogy Magyarország szellemi modernizációjába az európai kultúra vívmányait bekapcsolják, ami világos ellentétben állt a hungarocentrizmus azon provinciális megnyilvánulásával, amely csalódottan elvonult Európától, és Magyarország jólétét a nemzeti karakterisztika intenzív ápolásában kereste.¹¹

A gazdasági világválság hirtelen véget vetett a konszolidációnak Magyarországon. Kihatása a mezőgazdaságra, ahol a küszöbön álló válság jelei már 1928 óta megmutakoztak, volt a legpusztítóbb. A gazdasági helyzet erős romlása szociális nyugtalansággal járt együtt, az 1930. szeptember 1-jei vérbe fojtott tüntetés Budapesten a legnagyobb tömegmegmozdulás volt a két világháború között. A gazdasági problémák negatív hatásának további jeleként megerősödött a jobboldali radikalizmus: 1930 tavaszán Gömbös nyílt offenzívát indított Bethlen ellen. A gazdasági világválság 1931 tavaszán az éppen hogy csak elhárított bankrott veszélyével elérte mélypontját. Francia pénzemberek segítségével sikerült ugyan a katasztrófát elhárítani, de a Bethlen nevével fémjelzett politikai korszak visszavonhatatlanul véget ért. Lemondása 1931. augusztus 19-én ezért szimbolikus jelentőségű. Döntése Magyarországon és külföldön egyaránt meglepetésként hatott, és találgatásokra adott okot. Elterjedt volt az az újabb kutatások fényében tarthatatlan nézet, hogy lemondása a francia hitelek feltétele lett volna. Bethlen politikai pályájának kiváló ismerője, Romsics Ignác, monográfiájában döntő indítóoknak a Bethlennel és politikájával szemben Magyarországon keletkezett „bizalmi válság”-ot tartja, ami a Horthyval való viszony megromlásához vezetett, továbbá habozását; hogy a válság következtében szükséges népszerűtlen belpolitikai intézkedések ódiumát magára vállalja.¹² Bethlen külpolitikájának mérlege kiegyenlítettnek tekinthető. Diplomáciai aktivitásának sikereként könyvelhető el Magyarország nemzetközi elszigeteltségének megszüntetése és az a körülmény, hogy az ország meg tudta őrizni politikai mozgásszabadságát. Nagy, még ha irreális célja, a kisantant felbomlasztása ezzel szemben megvalósulatlan maradt. A szövetségesek vonatkozásában Olaszország túlértékelése hosszú távon hasonlóan tévesnek bizonyult.¹³

I. 2. A „Rothermere-akció” és a Revíziós Liga keletkezése

A magyar politika 1927-től megváltozott magatartása a revíziós kérdésben nem maradhatott hatás nélkül a sajtópolitikára. Bárdossy már 1927 júniusában világosan megfogalmazta: a revíziós kérdést „minden erővel napirenden kellene tartanunk”.¹⁴ Nem is sejtette, hogy kívánsága milyen gyorsan megvalósul.

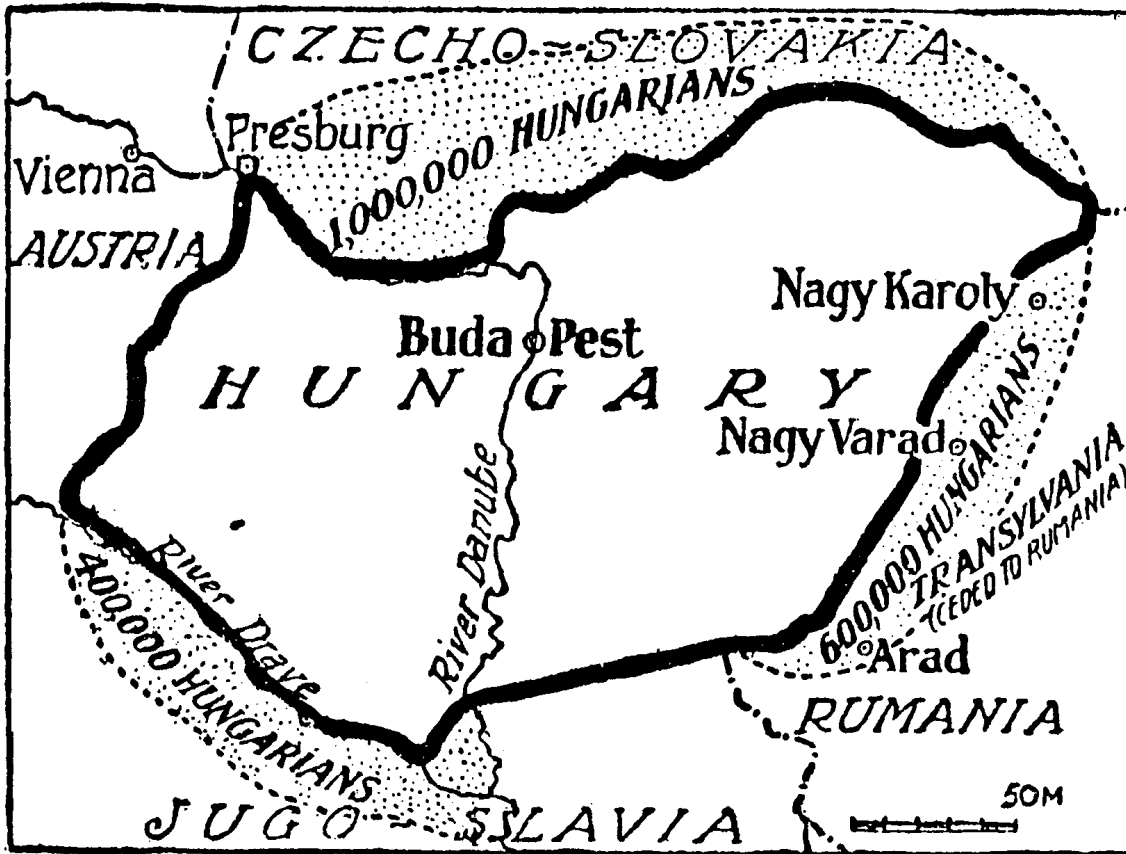
1927. június 27-én Nagy-Britanniában „Hungary’s Place in the Sun” (Magyarország helye a nap alatt) címmel megjelent egy cikk. Az 1890-ben alapított *Daily Mail* közölte, amely korának legnagyobb újságja és a világ első tömeglapja volt. A szerző Lord Rothermere volt, az újság tulajdonosa, aki áprilisban magánszemélyként kereste fel Magyarországot. Motívumait mind a mai napig nem tisztázták egyértelműen - egyesek egy Mussolinivel való lehetséges megállapodásra utaltak, mások Hohenlohe Stefániával való társasági kapcsolatát vélték felfedezni a háttérben.¹⁵ Rothermere bírálta cikkében Közép-Európa „arbitrárium” (önkényes) határait, amelyek állandó veszélyt jelentenek az európai békére, és az összes érintett fél érdekében békés korrekciókat javasolta. Érvelése a következő volt: Romániának

figyelembe kell vennie, hogy a besszarábiai kérdés még megoldatlan, Csehszlovákiának a kisebbségi kérdés miatt Németországgal való konfliktussal kell számolnia, a Szerb-Horvát-Szlovén királyságnak pedig és a délszláv államoknak általában bel- és külpolitikai problémákkal kell megküzdeni. Ezenkívül mindhárom ország külföldi hitelre van utalva, de a tisztázatlan határkérdések aligha mozdítják elő a kívánatos befektetéseket. Ezzel az utódállamokról készített tényfeltárással szemben a nyugat-európai helyzetértékelés nem felelt meg a létező adottságoknak. Rothermere állítása, hogy Nagy-Britannia közvetlenül érdekelt Kelet-Európa békéjében, nélkülözött minden alapot. Ennek ellenére híres mondata a kialakuló revíziós mozgalom credo-ja lett: „Hungary is the natural ally of Britain and France. She has a right to a place in the sun”. („Magyarország természetes szövetségese Britanniának és Franciaországnak. Joga van helyre a nap alatt.”) Konkrét megoldásként Rothermere a határközeleli, többségében magyar lakta területek Magyarországhoz való visszacsatolását javasolta. Néhány számot is közölt: a 3300000 magyarból, egy másik helyen 3500000-et említ, akik Trianon óta idegen államokban kénytelenek élni, 2000000 visszatérne Magyarországhoz. Nagy-Magyarország teljes helyreállításának lehetőségét a cikkben nem említette meg, a lord kizárólag az etnikai határkorrekcióról beszélt mint lehetséges megoldásról. A javasolt modell megvalósítására Rothermere csupán homályos ajánlásokat adott: a New-York-i és londoni nagy bankházak állítólagos kulcsszerepének hangsúlyozása gazdasági szankciókat helyezett kilátásba. Az új határok megállapítására Rothermere népszavazást ajánlott.¹⁶

Arról, hogy milyen eredményt remélt ettől az akciótól, nyilvánosan nem beszélt. Ezzel szemben magánvéleménye ismert, Kozma Miklós, az MTI igazgatója őrizte meg a kutatásban sokat idézett jegyzeteiben: „Ő jól tudja, hogy propagandával egy akácfát sem tudnak visszaszerezni, de a propaganda előkészíti az ügyet, és igazolja azt, egyébként ő is katonai megoldásra gondol. A katonai megoldás adott alkalomkor a magyarok dolga.”¹⁷ Ez az illúzió nélküli és meglehetősen realista érlékelés azonban a magyar közönség előtt rejtve maradt. Ellenkezőleg, a magyar nyilvánosság, amely a propagandának a háború óta elsődleges jelentőséget tulajdonított, éppen Rothermere fellépésében látta meggyőződése megerősítését.

Az úgynevezett Rothermere-akció gazdasági érvelése és konkrét javaslatai révén a magyar kérdés egy pillanatra a megvitathatóság közelébe került, és a nemzetközi sajtóban nagy visszhangot kapott. A kisantant államai idegesen reagáltak, Beneš nyilvános levélváltásba bocsátkozott Rothermere-rel. Kritikájára a Rothermere-akcióról a lord nyílt levélben válaszolt, amelyben megbélyegezte a magyar kisebbség jogtalan helyzetét az „utódállamok egyikében”, és a magyar javak lefoglalásakor és kisajátításakor Csehszlovákiában alkalmazott eljárási mód nyilvánosságra hozatalát követelte. A fenyegető mellézköngét nem lehetett nem meghallani: A miniszter nem tévesztheti szem elől, hogy „Anglia és Franciaország jóindulata nélkül egyáltalán nem volna Csehszlovákia”. Beneš válasza nagyon határozatlan volt, mondván, hogy funkciója nem teszi lehetővé a konkrét állásfoglalást, továbbá Rothermere információi „hiányosak és néha helytelenek is”.

A Rothermere-térkép első változata, Daily Mail, 1927. június 21.

A magyar újságok első reakciói a Rothermere-cikkekre szórványosak és tartózkodóak voltak, a szó szerinti szöveget nem tették közzé. Eszerint az újságszerkesztőségekben a véglegesnek elfogadott etnikai megoldásról szóló hírt kezdettől helyesen értelmezték.¹⁸⁻¹⁹ Csupán a *Magyarság*, a jobboldali ellenzék lapja, jegyezte meg közvetlenül a megjelenés után, elégtételt jelent számára, hogy a merész akció a kormányt „történelmi elhatározás” elé állította, és hogy annak haladéktalanul fel kell hagynia habozó politikájával.²⁰ Nagy Emil egykori igazságügyi miniszter, kormánypárti képviselő és Rothermere magyar szövivője június 26-án egy levelet juttatott el Londonból a *Budapesti Hírlaphoz* „Első csillag az éjszakában” címmel, amellyel mintha a tanácstalan hallgatást kívánta volna megtörni. Nyomatékosan rámutatott ugyan a területi integritás álláspontjának tarthatatlanságára Angliában, de engedményt téve a néma és értetlen hazai nyilvánosságnak, későbbi szemszögből könnyelmű okoskodással azt a benyomást keltette, mintha az integritás-gondolat az etnikai határkorrekcióval összeegyeztethető lenne: „a halálra sebzett s a méltatlanságtól síró hazai néplélek” továbbra is ragaszkodjék „Nem, nem soha” - álláspontjához, és ez az akarat adja majd meg a szükséges erőt az akció érvényre jutásához, ígérte.²¹ Ez az üzenet, mint Rothermere mértékadónak tekinthető interpretációja, feltehetőleg döntően hozzájárult azon látásmód gyors kialakulásához, amely az afölött érzett örömtől és hálától ösztönözve, hogy valaki végre szót emelt Magyarország érdekében, minden megfontolást félretett, és a régóta elfojtott nemzeti érzések fellángolásához vezetett. A reakciók rendkívül emocionálisak voltak, a *Pester Lloyd* a „leglelkesebb hála mámorá”-ról beszélt.²² Az MNSZ szimbolikus tömegdemonstrációk egész sorát, illetve a hála kifejezésének egész áradatát indította el. Herczeg Ferenc, korának ünnepezt írója, a Szent Gellért Társaság elnöke, a hazafias

mozgalom új vezéralakja aláírásgyűjtést kezdeményezett. Novemberben 1300000 aláírást nyújtottak át Rothermere-nek.

A kormány várakozó magatartásának jeleként a hozzá közel álló újságok megnyilvánulásai a Rothermere-akció első heteiben kedvezőek voltak. Sőt a *Budapesti Hírlap* egy rövid időre a kibontakozó revíziós mozgalom szóvivőjeként lépett fel. Napról napra beszámolt az akcióról és annak külföldi hatásáról. Újra és újra kifejezésre juttatta, hogy itt egy olyan eseményről van szó, amelyet az egész világ lélegzet-visszafojtva figyel. A kormányhoz közel álló német nyelvű *Pester Lloyd* regisztrálta és részletesen dokumentálta az akció lépéseit, illetve a kialakuló tömegmozgalom eseményeit. A külföldet megbízható forrásból nyilvánvalóan folyamatosan tájékoztatni kellett. Az újság eközben nem foglalt egyértelműen állást. Jellemző erre Vészi főszerkesztő nyílt levele Rothermere-hez. Üdvözölte az angol fairness-t (méltányosságot): Az a lap, amely Magyarországot a háború alatt a legélesebben támadta, most ügyének jogosságát elismeri és annak védelmezőjeként lép fel. Vészi az akcióban az „angol nép szavát” vélte felismerni, és ezért felbecsülhetetlen értéket tulajdonított neki. A magyar vágyalmok további kifejeződéseként megállapította: „Az egész világ felfigyelt”, s ezzel bizonyára hozzájárult azon elterjedt illúzió megszilárdulásához, hogy Rothermere-nek kulcspozíciója van az angol politikai életben, és fellépése világszerte visszhangot keltett. Jellemző módon Vészi nem szólt Rothermere konkrét javaslatairól, ehelyett teljesen érthetetlen módon az optáns-per jogi részleteire hívta fel a figyelmet.²³

Pontosan egy hónappal Rothermere első cikkének nyilvánosságra hozatala után megjelent a *Budapesti Hírlapban* egy levél, „Rothermere lord azt izente...”, amelyben Nagy Emil a lorddal folytatott újabb tárgyalásairól számolt be. Rothermere véleménye szerint az első akció eredményes volt, és most már az új etnikai határok rögzítéséhez kéri a magyar közvélemény segítségét, ami akciójának folytatásához nélkülözhetetlen. „Nem kívánja, hogy a magyar közvélemény már most jelentse ki azt, hogy az a magyar törekvés, mert tudja, hogy a magyar faj érthető vágya az integer Magyarország visszaállítása, annak semmi értelme se lenne, hogy már most, a kezdet kezdetén összekülönbözzék a magyar a magyarral, hogy mi legyen a nemzeti követelés?!” A lord késznek mutatkozott arra, hogy a Rothermere-vonalért felelősséget vállaljon. De figyelmeztetett, az új határvonalakat a reális adottságok figyelembevételével kell meghatározni. A nagyhatalmak döntése Csehszlovákia létrehozásáról és egyes magyar területeknek a szomszéd államokhoz való csatolásáról, visszafordíthatatlan. A törekvés ezek „diplomáciai, békés” eszközökkel való megszüntetésére, nem valósítható meg. Ilyen „hiú ábrándot” sem ő, sem pedig más brit nem támogatna. Maga Rothermere „tartós és valódi békét” kíván, ez azonban csak tárgyalások eredményeképpen képzelhető el. A magyar nyilvánosság segítése a konkrét javaslatok kidolgozásánál sokkal hasznosabb lenne, mint az aláírások gyűjtése, fűzte hozzá Nagy, tudósítása szerint. A lord másik kívánsága a hatékony munkára vonatkozott: felszólította a magyar értelmiséget, fogjon össze annak érdekében, hogy kiharcolja Magyarország igazságát.²⁴

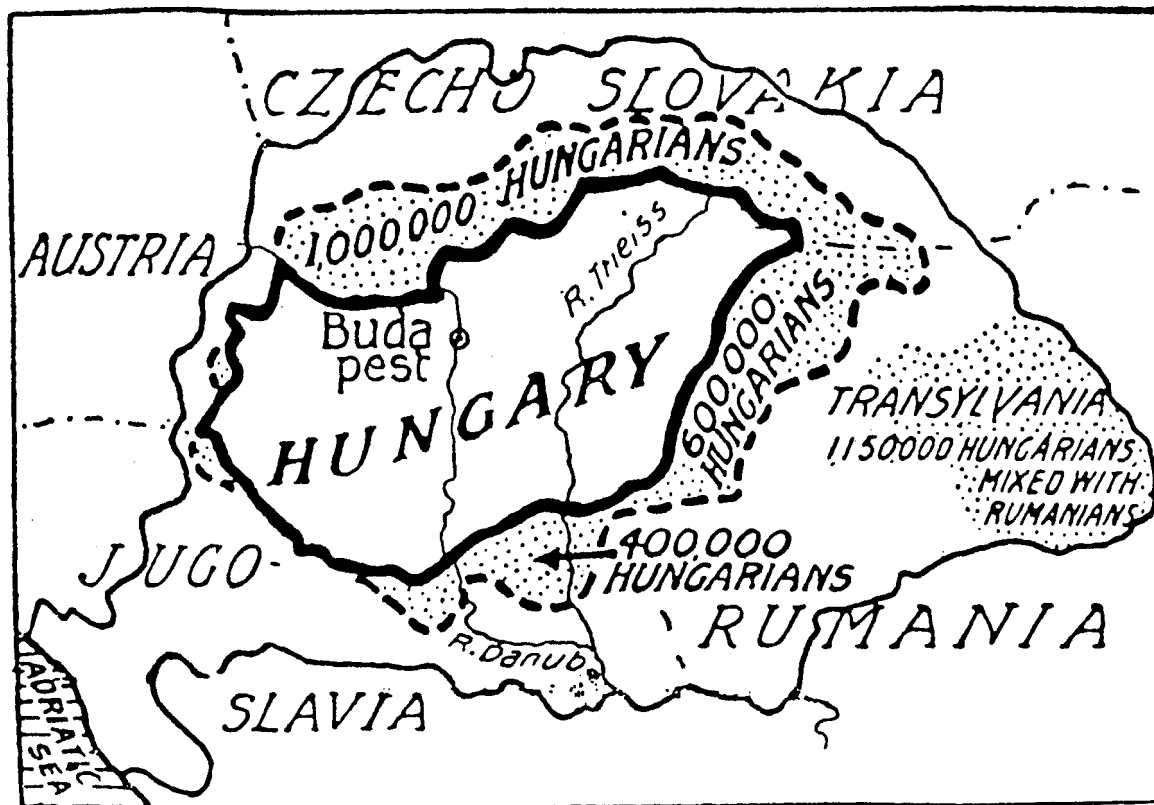
Miután Rothermere félreérthetetlenül világos állásfoglalást kért a revíziós kérdésben, nem sokáig habozott, hogy a magyar politika egy másik érzékeny pontjára mutasson rá: Három nappal később ismét a magyarokhoz fordult. Ezúttal a király-kérdésben foglalt állást, és védőbeszédével a Habsburg-restauráció ellen, a legitimistákat hívta ki maga ellen.²⁵

A magyar hazafiak nagy reményei az „igazságosság győzelmé”-ben, amelyet a Rothermere-akció végre érvényesüléshez segíthetne, mivelhogy a brit politikai körökkel összhangban cselekszik, közben megalapozatlannak bizonyultak. A brit kormány, Magyarország legfontosabb nyugati támasza nem titkolta rosszallását az akcióval szemben. A félhivatalos *Times* július 27-én kifejtette, hogy a Kelet-Európában a gazdasági integráció az egyetlen elképzelhető megoldás Béccsel mint központtal, ezzel szemben a Rothermere-akció csak olajat jelentett a tűzre. Ezzel Rothermere alaptézise Anglia érdekeiről megdőlt, és a terv

nemzetközi megvalósíthatóságához fűződő remények kezdeti megkérdőjeleződtek.²⁶ A nemzeti lelkesedésnek azonban ezek a megnyilatkozások sem vethettek gátat. A *Budapesti Hírlap* válasza a *Times* cikkre csalódást tükrözött, de ugyanakkor a nemzeti öntudat ébredését is: A magyaroknak tisztában kell lenniük azzal, hogy egyetlen fegyverük van, tudniillik a hallgatás és bár nem akarják „hatalmas barátaink barátságát” eljátszani, de a kényszerű hallgatás semmi esetre sem jelent beleegyezést.²⁷ A *Pester Lloyd* a Nagy-Britanniából érkezett figyelmeztetést a kedélyek megnyugtatásának szándékával válaszolta meg: „mindenekelőtt az európai lelkiismeret felrázásáról van szó”, és Rothermere ebben „elévülhetetlen érdemet” szerzett.²⁸

A magyar nyilvánosság ambivalens módon reagált a két Rothermere-üzenetre. Akcióját fenntartás nélkül üdvözlötték, miközben tervének tartalmát elutasították. Kérésére az etnikai követelések együttes megfogalmazásáról csupán a hallgatás volt a válasz. Megvalósulása egyrészt a magyar revíziós kívánságok konkretizálását jelentette volna, ami összeegyeztethetetlen lett volna a kormány politikájával, másrészt a területi integritásról való lemondással ért volna fel, ez pedig elviselhetetlen lett volna az etnikai megoldást határozottan elutasító nemzeti erők legnagyobb része számára. Rákosi Jenő, a köztiszteletnek örvendő konzervatív publicista találóan jellemezte az uralkodó szemléletmódot: „Mi ehhez a mozgalomhoz teljes lélekkel hozzájárulunk, de fenntartjuk magunknak azt az álláspontot, hogy Magyarországnak nem részleges határkiigazítás kell.”²⁹ Ugyanakkor kialakulóban voltak azon nézet körvonalai, amely az etnikai határkorrekciót a változatlanul maradt cél, a területi integritás visszaállítása közbenső állomásának tekintette. Ennek szellemében indított a *Magyarság*, az integritás eltökélt pártfogója, bevallottan stratégiai megfontolásból, „reálpolitikai irredentaként”,³⁰ egyetlen újságként egy olvasói körkérdést a Rothermere által kívánt új határokról.³¹ A liberális táborból hasonló hangok voltak hallhatóak, amelyeket az *Újság* fogalmazott meg a legvilágosabban: „Készek vagyunk őt (Rothermere-t) követni, céljaiban támogatni, de külön véleményünkről nemigen mondunk le. Nem arra célunk, hogy amit ő igazságosnak vall, nem azonos nemzeti ideálunkkal. Egy szóval sem mondja, hogy ideálunkról mondjunk le, csak arról van szó, hogy ne mondjunk le a kevesebbről, mivelhogy nem minden. Nem gyakorlati ennek a különbségnek az állandó hangsúlyozása, de elvégre oly nyilvánvalóan tudja ezt barát és ellenség egyaránt, hogy ellentmondásával nem árulunk el, elhallgatásával nem titkolunk el semmit.”³²

A Rothermere-térkép második változata, Daily Mail, 1927. augusztus 21.

Feltételezhető, hogy Rothermere köre a határkérdésben egy általános elutasítástól való félelemből engedett már az akció kezdetén a nacionalista hangulat nyomásának, és bocsátkozott kettős játékba. Rothermere környezetében játszott szerepe, továbbá publicisztikája alapján arra lehet következtetni, hogy ebben Nagy Emilnek kezdeményező szerepe volt. Nagy később megkísérelte, hogy az általa inspirált hibás interpretációkkal felvegye a harcot, persze sikertelenül. A londoni nagykövet kérésére, hogy Budapestre küldött jelentésében tanúsítson mérsékletet, azt válaszolta, cikkéből a magyar szerkesztőségekben minden tartózkodásra utaló helyet törölnek.³³ Válasza nagyon plauzibilisnek tűnik, és jól mutatja a magyar nyilvánosságnak a háború végétől érzékelhető végzetes önszuggesztívója következményeit, valamint saját engedékenységének hatását a nacionalista hangulattal szemben. Az elhajított követ azonban nem lehetett többé feltartóztatni. A megfontolatlan engedménnyel elindítottak egy folyamatot - vagy egy már meglévő tendencia a megelőző évek kényszerű hallgatása után csak utat tört magának -, amely gyorsan fejlődő dinamikájával elszakadt kezdeményezőjétől: Rothermere meggyőződése ellenére az integritásgondolat paradox módon annak a mozgalomnak és központi szervének hivatalos céljává vált, amelyet ő kezdeményezett.

Az etnikai határkorrekcióhoz hasonlóan negatívan értékelték Rothermere Habsburg-ellenes fellépését: a kibontakozó revíziós mozgalom vezéregyénisége a Habsburg-hű Herczeg Ferenc maradt. Rothermere követelései közül kizárólag az új egyesület létrehozására vonatkozó talált meghallgatásra. Nagyon valószínű, hogy ez megfelelt a politikai vezetés céljainak is, amely úgy tűnik, számottevő szerepet játszott az új szervezetet kialakító társadalmi mozgalomban. Herczeg Ferenc szózatot intézett a lakossághoz, amelyben azon nézetének adott hangot, hogy a revíziós mozgalom, illetve a megalapítandó szervezet vezetését, amely az egész népet kell, hogy egyesítse, a gazdasági érdekképviseletek kell, hogy ellássák.³⁴ A következő napokban minden fontos gazdasági szövetség kinyilvánította

egyvetértését, és 1927. július 27-én nyilvánosságra hozták a Magyar Revíziós Liga (MRL) megalakulását. Az augusztus 12-i ülésen megválasztották vezetőiket, az elnök Herczeg Ferenc lett, helyettese pedig az ügyvezető elnöki tisztségben Sebess Dénes, mindketten tagjai voltak az 1926-ban újra összehívott felsőháznak. Az alelnök Ajtay József lett az MNSZ-től. Őt rövidesen Eckhardt Tibor, a külügyminisztérium egykori sajtófőnöke követte, aki a kulisszák mögött fontos szerepet játszott, helyettesévé Fall Endrét választották. A végrehajtóbizottság tagjai a legfontosabb gazdasági szövetségek elnökei lettek, Fenyő Miksa (GYOSZ), Sándor Pál (Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara), Marschall Ferenc (Országos Mezőgazdasági Kamara), továbbá Teleki Pál, Perényi Zsigmond (MNSZ) és Nagy Emil.³⁵ A gazdasági szövetségeken kívül sok más egyesület csatlakozott az MRL-hez, így az 1921-ben létrehozott Társadalmi Szervezetek Központjának alárendelt regionális szövetségek, a Rákóczi Szövetség, a Népies Irodalmi Társaság és a Szent Gellért Társaság. A TEVÉL idejéhez hasonlóan a lelkesedés ezúttal sem ismert határokat, az újságok napról napra újabb és újabb belépésekről adtak hírt.

A koncepcióról, amellyel a Revíziós Ligát életre hívták, továbbá a funkcióról, amit számára elképzeltek, az MNSZ 1927. júliusi bizalmas jelentése tartalmaz fontos adatokat:

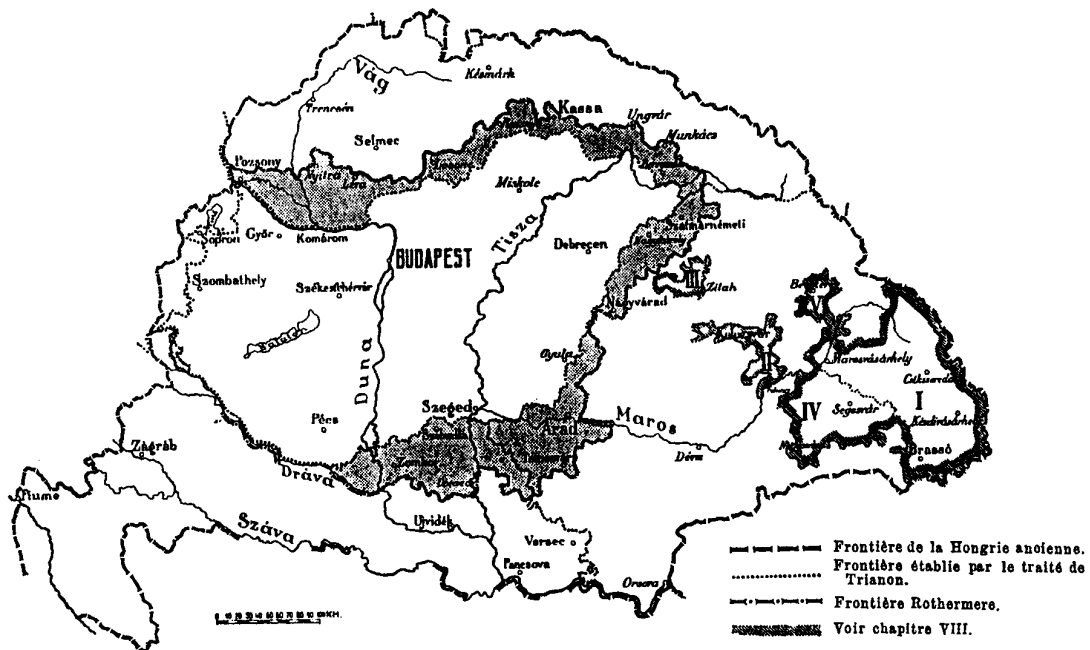
„A Liga nem új társadalmi egyesület, hanem egy tanácskozó társaság, amelyben az ország legjelentősebb közgazdasági tényezői is helyet foglalnak hazafias kötelességtudásukon kívül azon jól megfontolt okból is, mert a külföld mentalitásának jobban megfelel az ilyen égisz alatt folyó propaganda, mintha az egy túlzó nacionalizmussal meggyanúsítható társadalmi egyesület, például az MNSZ neve alatt történnék.”³⁶

Eszerint a Revíziós Ligát laza társadalmi egyesülésként képzelték el, egy „hálózat”-hoz hasonlóan. A gazdaság bekapcsolása valószínűleg szoros összefüggésben állt a finanszírozás kérdésével is. Ez a szerepfelfogás volt minden bizonnyal annak az oka, hogy a Revíziós Liga a társadalmi mozgalom szervezőjeként és kiadóként jóval tartózkodóbban lépett fel, mint annak idején a TEVÉL. A Revíziós Ligának a hazai mozgalomban való elfogadását tekintve az MNSZ-jelentésnek egy új szervezet létrehozása érdekében felhozott érvei figyelemre méltóak. A tanúsított belátás kevéssé tűnik meggyőzőnek, és az MNSZ-nek a „gazdasági propagandá”-val szemben tanúsított ambivalens magatartására emlékeztet. Ezenkívül a jelentésnek egy másik helyén olvasható dacos bizonygatás, miszerint az MNSZ az MRL-en belül megfelelő értékelésben részesül,³⁷ azt mutatja, hogy új vezéregyenységek megjelenése a hiúságtól sosem mentes társadalmi mozgalomban, komoly problémákat okozott. Ezt a benyomást erősíti meg Perényi Endre 1928. végi beszéde, amelyben ugyan elismeri, hogy annak idején sok tag nehezményezte, hogy az MRL az MNSZ céljait kisajátította, de egyúttal toleráns álláspont érdekében száll síkra: „Az én meggyőződésem az, hogy nekünk ezt az új alakulást akadályozni nem lehetett, de nem is volt szabad.”³⁸

A Revíziós Liga álláspontja a határkérdésben Herczeg Ferenc tanúsága szerint minden kétség felett állt. Egyértelműen elhatárolta magát Rothermere tartalmi javaslatától. „Az úgynevezett Rothermere-vonal nem magyar javaslat... A Magyar nemzet nem adja fel jogát a teljes területi integritásnak.”³⁹ A Revíziós Liga egyik-másik vezetőjének véleménye nyilvánvalóan eltért Herczegétől. Itt újra csak Nagy Emil publicisztikájára emlékeztetünk, és nem utolsósorban arra a tényre, hogy a gazdaság kiemelkedő képviselői, akiknek éppen Herczeg kívánsága szerint a Liga szóvivőinek kellene lenniük, a belépési nyilatkozataikban mértéktartással tüntek ki.⁴⁰ Abban a nyílt levélben, amelyben a GYOSZ ügyvezető igazgatója, Fenyő Miksa a szervezet belépését jelentette be, ahogy a megelőző években már gyakran, a követeléseknek a többségében magyarok lakta határ közeli területek visszaadására való korlátozásáért emelt szót. Ezeket a terveket békés eszközökkel, az európai és az amerikai nyilvánosság meggyőzésével kell megvalósítani. Az integritás támogatói számára csupán bátorító szavai maradtak: „minden egyebet pedig rábízhatunk a történelem immanens erőire”. Az MRL legfontosabb belpolitikai feladata az, hogy meggyőzze a magyar

nyilvánosságot, bele kell törődni a „józan realitásokba”, és meg kell tanulni a nemzeti vágyak és a realizálható revíziós törekvések között különbséget tenni. Külföldön a „Rothermere által megállapított magyar igazságot” objektívan kell bemutatni, megcáfolhatatlan dokumentumok segítségével. Ezen az alapon csatlakozik az egész magyar gazdaság a Revíziós Ligához, közölte Fenyő Miksa.⁴¹

A Rothermere-térkép Nagy Emil és Fenyő Miksa kiadásában

A nyilvánvalóan még a Revíziós Liga vezető testületében is meglévő ellentétes vélemények érdekes módon csapódtak le a már a idézett MNSZ-jelentésben. Ott ugyanis az áll, hogy bár az MNSZ nem adja fel elvi álláspontját, amely szerint csupán az integrális revízió fogadható el, ez azonban nem zárja ki, hogy „névtelenül ne dolgozzunk a hamarabb elérhetőért is.”⁴² A taktikai lehetőségeket, amelyeket a Rothermere-akció kínált, eszerint az MNSZ is felismerte, ezt az is bizonyítja, hogy elnökét, Ajtayt delegálta a Liga elnökségébe. A jelentés megjegyzése arra enged következtetni, hogy a Revíziós Ligát már 1927-ben az etnikai revízióval hozták összefüggésbe, miközben az MNSZ, ahogy korábban is, az ezeréves nemzet érdekei védelmezőjének számított. Ez a két szervezet közötti elhatárolódás megelőlegezte a következő évek fejlődését, amikor a Revíziós Liga 1929 áprilisában valóban az etnikai revíziót tűzte ki tevékenysége céljává. 1927 nyarán valószínűleg nem a szerző látónoki képességei szolgáltak ezen megkülönböztetés alapjául. Értékelése inkább annak a jele volt, hogy a hagyományos elképzelésekhez ragaszkodó nemzeti erőknél a Rothermere-akció kisajátítására irányuló törekvése csak nem járt teljes sikerrel. A Rothermere eszméit népszerűsítő hangos publicisztika, a továbbra is elterjedt meggyőződés, miszerint a lord külföldi döntéshozókkal áll kapcsolatban, valamint az a feltételezhető óhaj, hogy a büszkén eltúrt szenvedés évei után végre értelmes megoldás szülessen, indukálták minden valószínűség szerint azt a légkört, amelyben az etnikai önkorlátozás szükségességét többé már nem lehetett kizárni.

A „nemes lord” nem hagyta magát eltéríteni tervétől sem a hivatalos elhatárolódás, sem pedig a nyilvánosság régi álmaihoz való ragaszkodása miatt. 1927. augusztus 30-án jelent meg ugyanis második nagy cikke „Európa tüzporos tornya” címmel a *Europe's Powder-Magazine*-ban. Támadásának céltablaja a szerencse által állítólag rendkívül elkényeztetett

Csehszlovákia maradt. Rothermere szerint az ország kritikus helyzetbe került, és nemzeti konfliktusai veszedelmes gyúanyagot jelentettek Európa békéje számára. Romániát, amely Magyarországgal szemben az optáns-eljárásban évekig tartó elkeseredett propagandaharcot folytatott, azonban a lord megkímélte. A cikknek a magyar nyilvánossághoz szóló üzenete több volt mint érthető: „A háború előtti határokhoz való visszatérés kizárt dolog.” Az első cikk dilettáns vázlata után közöltek egy megközelítően korrekt térképet is.⁴³

A magyar publicisztikában nagyon kevés szó esett a Rothermere javaslatok konkrét tartalmáról. A szerzők többsége megelégedett általános adatokkal vagy felületes újságcikkek reprodukálásával. Ezért érdemel különleges figyelmet egy kiadvány: 1927-ben jelent meg franciául és olaszul egy brosúra, amelyben a szerzők, Fenyő Miksa és Nagy Emil az augusztus 30-i térkép alapján tájékoztatták az olvasókat Rothermere pontos tervéről.⁴⁴ Adataik, ahogy a legtöbb hasonló munka, az 1910-ben lezajlott népszámlálás eredményeire támaszkodott. Fenyő és Nagy a következő számokból indultak ki: Magyarország területének (Horvátországot is beleértve) 325000 km²-éből 233000 km²-t, 20886000 lakosából 13287000-et veszített el. Nagy-Magyarország 10051000 fős magyarságából 3333000 lett más államok polgára.⁴⁵ A lakosság száma Magyarországon 10179228-ra, a nemzetiségek aránya a népességben 11,51 százalékról 18 százalékra emelkedett volna.⁴⁶

Nagy és Fenyő az objektivitásra való igényvel ábrázolta a Rothermere-vonalat, ha adataik csak számítások elvégzése és a mellékelt térképek elmélyült tanulmányozása révén nyerték is el igazi jelentésüket, hiszen a szöveges rész lényegében főképp a békeszerződések már kellőképpen ismert általános következményeivel foglalkozott. Erdély jövőjéről a brosúra nem adott pontos felvilágosítást, lehetséges megoldásként mind az autonómiát, mind a népszavazást, sőt egy korridor létesítését is megemlítette.⁴⁷ A terv megvalósítására a brosúra nem tartalmazott releváns javaslatokat. A konkrétitás hiánya a szerzők ráolvasásszerűnek tűnő érvelésében is megmutatkozott, akik nem mulasztották el azt sem, hogy a meghajoljanak a nemzeti ideálok előtt.⁴⁸

1927 szeptemberében lord Rothermere új javaslattal állott elő, a revíziós igények konkretizálása után a magyar politika aktivizálását is követelte: eljött az idő a konkrét lépésekre, a kormánynak Magyarország ügyét decemberben a Népszövetség elé kell vinnie.⁴⁹ Rothermere valódi véleményének fényében, miszerint a magyar revízió csak katonai eszközökkel valósítható meg, ez a követelés inkonzekvensnek tűnik. Nagyon valószínű, hogy ezt nem reális megoldás-kezdemenyezésnek szánta, hanem inkább a nemzeti indulatok levezetéséül szolgált. Tekintettel a Népszövetség Magyarországgal szembeni magatartására, aligha lehetett egy ilyen javaslatot a komolyság igényével megtenni. Rothermere követelése csupán azon magyarországi nemzeti körök álláspontját igazolta, amelyek újra és újra felrötták a kormány revíziós politikájának tehetetlenségét: Ennek megfelelően az újabb javaslat nagy visszhangra talált Magyarországon, habár támogatói a nemzetközi politika magyar szempontból állítólagosan pozitív fejlődése mellett csupán a nemzeti érzések imperatívuszát adhatták elő érvként. A kormány elutasító magatartása kezdettől világos volt. Bethlen nyilatkozataiban nem ritka a türelmetlen gúny: „Én nem vagyok hajlandó addig, amíg a megfelelő nemzetközi helyzet lehetővé nem teszi, túlbuzgó patrioták kedvéért ezt a nemzetet világraszóló blamázs elé vinni.”⁵⁰ A miniszterelnök érveit azonban egyáltalán nem vették figyelembe, a magyar politika aktivizálására vonatkozó követelés a revíziós mozgalom szilárd elemévé vált.

Rothermere-akció 1927 nyarán a hivatalos propaganda szempontjából kitűnő alkalomnak tűnhetett a nemzeti érzések mobilizálására, de a túlaradó magyarországi reagálások és a külföldi rosszallás a magyar kormányt visszakozásra kényszerítették. Diplomáciai úton hamarosan elhatárolta magát Rothermere-től. Vezető nyugati politikusokkal való beszélgetéseiben Bethlen újra és újra bizonygatta, hogy a magyar kormány nem helyesli az akciót, a nemzeti hangulat miatt azonban nem képviselheti konzekvensen álláspontját a

nyilvánosság előtt.⁵¹ Eközben a magyar kormány egyáltalán nem gondolt arra, hogy a Rothermere-kampány publicisztikai előnyeiről lemondjon. Hogy ez a pragmatizmus meddig terjedt, akkor derült ki, amikor július 21-én nyilvánosságra hozták Rothermere-nek Benešhez írott levelét. A külügyminisztérium nem habozott, hogy ezt a területi revízió szükségességéről vallott magyar álláspont fokozott megismertetésére használja fel. Egy titkos körlevél arra szólította fel a külképviseleteket, hogy ne elégedjenek meg az MTI által külföldön terjesztett levél kinyomtatásával, hanem lehetőleg segítsék elő a sajtóban való kommentálását is.⁵²

A kormány elhatárolódása Rothermere-től rövidesen a nyilvánosság előtt is ismertté vált. Bethlen burkoltan ugyan, de félreérthetetlenül közölte augusztus 6-i interjújában, bár a kormány üdvözlö, hogy a revíziós kérdést napirendre fogják tűzni, arra azonban nem gondol, hogy megvalósítására konkrét lépéseket tegyen.⁵³ A Rothermere-akció belső megítélésében a személyes nézeteltérések is szerepet játszottak. A viszony Rothermere és a londoni követség között, amely tevékenységét már 1927 előtt kritikusan figyelte,⁵⁴ nem volt éppen harmonikus.⁵⁵ Különösen részletesen tudósították Budapestet Rothermere negatív megítéléséről a brit politikai körökben, és közvetítették azokat a véleményeket, amelyek Rothermere gyakori belpolitikai frontváltásaiban, későbbi terveiben fia magyar trónjelöltségéről „pszichopatologikus” vonásokat fedeztek fel.⁵⁶ Nagy Emilt vélhető személyes ambíciói, továbbá megfontolatlan angliai akciója miatt szintén nagyon negatívan ítélték meg a magyar politikusok.⁵⁷ Pozíciója a miniszterelnökkel való nyilvános vitája miatt 1929-ben tovább romlott. Mindezek ellenére Rothermere és a magyar politika között újra és újra kapcsolatfelvételre került sor. Hogy ezek a kapcsolatok milyen kényesen alakultak, jellemző az a kötélhúzás, amely annak érdekében zajlott, hogy 1930-ban Londonban egy találkozó jöjjön létre: Bethlen fontosnak tartotta ezt a találkozást, hogy a nyilvánosság szemében ne tűnjék „háládatlannak és gyávának”, de a protokoll minden eszközével meg akarta gátolni, hogy a lord meghívja. A tervezett udvariassági vizit végül Rothermere távolmaradása miatt nem valósult meg.⁵⁸ Találón jellemezte Bethlen német életrajzírója a feszültséggel terhes viszonyt: „...itt ügyesen kellett navigálni, a kedvező szelet kihasználva, de a vitorlát nem olyan szorosra feszítve, hogy elszakadjon.”⁵⁹

I. 3. A revíziós igények hivatalos bejelentése

1928. március 4-én tartotta meg Bethlen híres beszédét Debrecenben, amelyet általában Zalaegerszeg után Magyarországnak a revíziós kérdésben való diplomáciai nyitása második lépésének tekintettek. A beszéd üzenete a külföld számára egyértelmű volt, és a Szentgotthárd-ügy után nem nélkülözött minden szenzációt: A beszéd megerősítette Magyarország igényét a békeszerződések felülvizsgálatára, anélkül, hogy világos célokat fogalmazott volna meg. Bethlen beszéde a belpolitikát illetően is tartalmazott fontos üzenetet: a revíziós mozgalmat üdvözölte, de világosan kifejezésre juttatta, hogy a revíziós kérdés megoldási módozatainak kidolgozása kizárólag az ország politikai vezetésének ügye. A nemzeti mozgalom nyomásának tett engedményként csupán Bethlen retorikájának radikalizálódása értékelhető. Az „aktív politika” első bejelentésének óvatosságával ellentétben itt Bethlen nagyon nyíltan fogalmazott. Frazeológiája egyes pontokban az addig csupán a társadalmi szervezetekben közkeletű szlogenekre és érvelésre emlékeztetett. A főképp a hazai közönséget megcélzó szenvedélyes retorika mögött azonban felismerhetetlen volt a magyar érvelés új tétele: a fennálló szerződések határozatai betartásának követelése, mindenekelőtt a leszerelés és a kisebbségi kérdés területén. A trianoni békeszerződések revíziójára vonatkozó követelést hasonlóképpen jogi szempontból fogalmazták meg, nevezetesen a Népszövetségi Szerződés 19. cikkelyére és a Millerand-féle kísérőlevélre való hivatkozással. Ez a jogi aspektusra való koncentráció, természetesen a történelmi és a

földrajzi adottságok hangsúlyozásáról való lemondással járt együtt, és az 1923-27-ben folytatott „gazdasági propaganda” logikus folytatásának tűnt, ami hasonlóképpen ennek az elvnek a feladásán nyugodott.

Magyarországnak a kisantanthoz való viszonyának vonatkozásában Bethlen megállapította, az országnak azon kell fáradoznia, hogy az egyes tagállamokkal való tárgyalások révén szabályozza a kapcsolatokat. Magyarország egyáltalán nem törekszik a kisantant felbomlására, ellenkezőleg, abban érdekelt, hogy sikerüljön „a mainál normálisabb atmoszférát teremteni a Duna-medencében”. Magyarország és a szomszéd államok közötti feszültség oka azok elnyomó politikája. A vádakat, amelyek szerint a magyar revíziós és irredenta mozgalmak vezettek a kapcsolatok megromlásához, Bethlen jogi érveléssel utasította el: Elsősorban a népszövetségi paktum 19. cikkelye teszi lehetővé a revíziós igényt, másodsorban pedig a Millerand-level, amely számolt igazságtalan határozatok esetleges korrekciójával. A nemzetközi jognak ez a két rendelkezése tarthatatlanná teszi az említett vádakat: a revíziós kérdéssel való foglalkozást nem lehet ezért irredentának tekinteni. Emellett Bethlen kiemelte a hazafias nyilvánosság óriási szerepét, hiszen annak történelmi hivatása ellenőrizni, hogy a magyar kormány e téren teljesíti-e kötelességét.”

Magyarország Nyugat-Európához való viszonyát polemikus mellézköngével mutatta be: A Magyarországgal szemben követett „cukor és vessző politika”-jára „egy felnőtt évezredes nemzet csak mosollyal” válaszolhat... „és a békét a jelenlegi békeszerződések nem biztosítják véglegesen”. A miniszterelnök bírálta a nemzetközi politika „Janus-fejét”, amely egyoldalú támogatója a győzőknek és szövetségeseinek, akik a büszkén kihirdetett békeüzeneteket lábbal tiporták. Megoldásképpen az általános leszerelést javasolta, amely azonban mindaddig nem biztosítható nemzetközi garanciaszerződésekkel, amíg egyrészt a győzők hatalma katonai erejüktől függ, másrészt pedig a háborús veszteseknek csatlakozásukkal egy időben a fennálló határokat is el kellene ismerniük.

„Vajjon a béke érdekében áll-e, hogy az erős, aki úgymint érvényesítheti jogait, még erősebbé váljék és szabaduljon még attól a lehetőségtől is, hogy későbbi időpontban, ha az európai közvélemény elismeri, hogy a határok igazságtalanul húzattak meg, azok megváltoztathatók legyenek? Fia Magyarország önként mond le erről, úgy rajtunk a külföld igazságérzete sem segít többé.”

Bethlennek a magyar revíziós igényekre vonatkozó megnyilatkozásait a nagyközönség viharosan üdvözölte. Miután Bethlen szavai az elkövetkező időszakban a magyar publikum vezérlő eszméivé váltak, részletesebben idézzük itt őket:

„Mi nem tartományokat veszítettünk el. Bennünket földaraboltak. A mi esetünk nem Elzász-Lotharingia esete. A miénk Lengyelország esete. Németország lemondott egy tartományról, de mi fajunk egyharmadáról örök időkre le nem mondhatunk. Ezt igazságul elfogadni nem tudjuk és a magyar nemzet kapura szögezné azt az államférfiút, aki egy második Trianont aláírna.” A továbbiakban kijelentette:

„Ha mármint Európa azt mondja, hogy mi kínálunk neked egy végleges békerendet, de ti azt visszautasítjátok abban a formában, ahogy ígérjük, mondjátok meg tehát, hogy miképpen akarjátok ti a végleges béke rendezését, úgy én erre egy mondással felelek: Ha valaki a mellényét rosszul gombolta be, öltözékét csak úgy hozhatja rendbe, ha kigombolja, és azután jól gombolja be. Ezekre a határookra egy végleges békét felépíteni nem lehet. Ezekre a határookra fel lehet építeni egy börtönt, amelyben mi vagyunk az őrzöttek és a győzők az őrzők.” Követelése félreérthetetlen volt: „Nekünk nem békerevízióra van szükségünk, nekünk más határookra van szükségünk.”

A miniszterelnök szavai bizonyos fokú elégtételen kívül nem ébresztettek hazafias indulatokat. Ezek már a nyáron, a Rothermere-akció ünneplésekor elérték csúcspontjukat. A *Pester Lloyd* üdvözölte, hogy Bethlen „nyílt lapok”-kal játszik, és meggyőződéssel hirdette,

„az őszinteség diplomáciája”, amely kifogástalan jogi érvekre támaszkodhat,⁶⁰ képes lesz a külföldi nyilvánosság véleményét Magyarország javára megváltoztatni.⁶¹ A félhivatalos *Budapesti Hírlap* egy középkori lovag képében ábrázolta a magyar politikát, aki az istenítélet során ruhátlanul, egyetlen karddal vív párbajt páncélos ellenségével szemben. A kormány bírálóihoz szóló üzenetképpen megjegyezte az újság, hogy a kabinet mindaz utódállamokban élő magyarkisebbségek védelmében, mind a békeszerződések igazságtalanságának leküzdése érdekében mindent megtesz.⁶² A revíziós mozgalom hivatalos orgánumban, a *Pesti Hírlapban* pedig Nagy Emil mutatkozott elégedettnek, hogy a hivatalos politika már nem azzal intézi el a revíziót, hogy idealistáknak való kérdés.⁶³

Az *Újság* című liberális lapban Fenyő Miksa kommentálta Bethlen debreceni beszédét. A magyar érdekek őszinte kinyilvánítását látta a beszédben, továbbá fontos ismertetőjegyek tartotta, hogy Bethlen nyílt szavaival a cseh szomszéd valamennyi szemrehányását megcáfolta, tudniillik, hogy még mindig Nagy-Magyarország helyreállításáról álmodozik, és nem egyértelmű magatartása a revízió vonatkozásában minden tárgyalási kezdeményezést zátonyra futtat. A kijelentés, amely Fenyőt erre az összegezésre ösztönözte, Bethlen következő mondata volt: „...mi fajunk egyharmadáról örök időkre le nem mondhatunk”. Fenyő úgy értékelte Bethlen kijelentését, mint egy felelősségtudattól áthatott államférfi „kegyetlen lemondásá”-t, aki követelését „közel tizenkét millió magyar elszánt akarása”-ra korlátozza.⁶⁴ Egy különös szám, amely feltehetően az aktuális magyar népességszám - körülbelül 8,5 millió⁶⁵ - és az 1920-ban más államokhoz került magyarok számának 3333000 - összeadásából keletkezett. Ez sajátos magyarázata volt az etnikai önkorlátozásnak, amely azt a tényt, hogy 3,3 millió magyar visszakövetelése az elszakított területeken élő nem magyar népeket is érintené, nem vette számításba. Ugyanakkor elkendőzte azt, hogy az etnikai megoldás területekről és magyar lakosokról való lemondás nélkül nem lett volna megvalósítható, ahogy ezt maga Fenyő is a Rothermere-terv vonatkozásában kimutatta.⁶⁶ Az, hogy Bethlen elutasította a magyarság harmadáról való lemondást, eszerint nem jelenthetett mást, mint hogy szavait Nagy-Magyarország teljes területére vonatkoztatta, természetesen anélkül, hogy emellett bármilyen módon elkötelezte volna magát.

Néhány héttel a debreceni jelzés után Magyarország új barátja, a duce gondoskodott a felzaklatott hangulat további fenntartásáról: Március végén egy Rothermere-nek adott interjújában kritikusan nyilatkozott a békeszerződésekről⁶⁷ Szavai, „I trattati non sono una tomba...” nagy feltűnést keltettek a nemzetközi sajtóban, Magyarországon pedig az ország legnagyobb barátjaként ünnepelték. Szemléletes kifejezése a revíziós retorika állandó elemévé vált. A jelmondatot rövidesen kőbe vészték az úgynevezett „Ereklyés Országzászló” talapzatán. A zászlót 1928. augusztus 20-án avatták fel a Budapest-téren, ott; ahol 1921 óta a négy irredenta szobrot, „Észak”, „Dél”, „Kelet” és „Nyugat” őrizte Nagy-Magyarország emlékét. A történeti szimbólumokkal gazdagon díszített emlékmű alapzatához szükséges földet a régi Magyarország területéről gyűjtötték össze.⁶⁸

Májusban kereste fel Rothermere fia, Esmond Harmsworth Magyarországot. A magyar diplomácia nyomatékos kívánságára kezdettől hangsúlyozni kellett volna, hogy a látogatás Budapest város és a társadalmi szervezetek meghívására történt.⁶⁹ Üdvözlésére mégis megjelent a magyar politika és gazdaság valamennyi prominens képviselője, mind Horthy, mind pedig Bethlen fogadta. Magyarországon való utazása egy királyfi győzelmi menetére hasonlított.⁷⁰

A látogatás idején vált ismeretessé, hogy Rothermere egy kétes akcióban vett részt, amely a londoni száműzetésben élő román trónörökös, Károly hazatérését kívánta támogatni. Ez a hír és Rothermere időközben nyilvánvalóvá váló szándéka, hogy fia számára biztosítsa a magyar trónt, megdöbbsentette a külföldet. A londoni magyar nagykövet azt jelentette, hogy az „Esmond király”-ról szóló történetek blamázták Magyarországot, „kár volt a Harmsworth

körüli ünnepek túlzásba vitelével az angoloknak ennyire megkönnyíteni, hogy az egész akciót nevetségbe fullasszák.”

Fia látogatása mellett Rothermere személyes találkozások segítségével gondoskodott kampányának jelenlétéről a magyar újságokban. Miklós Andor, az Est-konzern tulajdonosának Rothermere-nél tett látogatása után újságjai, a *Pesti Napló*, a *Magyarország* és *Az Est* intenzívebben foglalkoztak a revízió témájával. Még fontosabb volt Rákosi Jenő meghívása Londonba 1928 nyarán. Saját kijelentése szerint azzal a megbízatással tért haza, hogy a revízió zászlaja alatt egyesítse a magyar nyilvánosságot.⁷¹ Feladata nyilvánvalóan a lord dinasztikus terveinek támogatására is vonatkozott, mivel időközben a királykérdés, pontosabban Rothermere fiának trónjelöltsége, a magyar újságok uralkodó témája lett. Rothermere és támogatói, Rákosi Jenő és Nagy Emil, még saját párt alapítását is fontolóra vették, de tervükkel, amely egy modern mesére emlékeztetett, nem értek el sikert, így a súlyos kritika hatására 1928 októberében kénytelenek voltak visszalépni.⁷²

Jegyzetek

- 1 Bethlen István gróf beszédei és írásai. Válogatott beszédei. II. Budapest 1993. 184-185.
- 2 Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-36.* Budapest 1982. 21.
- 3 Romsics Ignác: *Bethlen István.* (Politikai életrajz). Budapest 1991. 182, 195.
- 4 Uo. 189.
- 5 Bethlen: i. m. II. 337.
- 6 Romsics: i. m. 191-195.; Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945.* Budapest 1988. 113.
- 7 Romsics: i. m. 186-188.
- 8 Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció.* Budapest 1982. 224.
- 9 Balogh-Gergely-Izsák-Jakab: *Magyarország a XX. században.* Budapest 1985. 164.
- 10 *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai.* Szerk.: Glatz Ferenc. Budapest 1990. 437.
- 11 Lackó Miklós: Trianon és a magyar kultúra. *Világosság* 1990/8-9. 716-717.
- 12 Romsics Ignác: *Bethlen István.* (Politikai életrajz). Budapest 1991. 231-234.
- 13 Romsics: i. m. 195-196.
- 14 MOL K66-1927-I-5-London
- 15 Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945.* Budapest 1988. 109.; Nándori Pál: *A Lord Rothermere-akció.* Budapest 1968. 202.; Romsics: i. m. 181. MOLK66-1928-I-1
- 16 *Újmagyarország felé* Budapest 1927. alapján.
- 17 Nándori: i. m. 102-103 alapján.
- 18 *Budapesti Hírlap* 1927. július 21.
- 19 *Budapesti Hírlap* 1927. július 23.
- 20 *Magyarság* 1927. június 22.
- 21 *Budapesti Hírlap* 1927. június 26.
- 22 *Pester Lloyd* 1927. június 29.
- 23 Uo.
- 24 *Budapesti Hírlap* 1927. július 21.
- 25 *Az Est* 1927. július 24.
- 26 Nemes Dezső: *A Bethlen-kormány külpolitikája.* Budapest 1968. 172-173.
- 27 *Budapesti Hírlap* 1927. július 30.
- 28 *Pester Lloyd* 1927. július 27.
- 29 *Újság* 1927. augusztus 4.
- 30 *Magyarság* 1927. július 22.
- 31 *Magyarság* 1927. július
- 32 *Újság* 1927. augusztus 5.
- 33 MOL K66-1927-I-1
- 34 *Budapesti Hírlap* 1927. július 22, 23.
- 35 *Budapesti Hírlap* 1927. augusztus 12.
- 36 MOL K437-1927-12.
- 37 Uo.
- 38 *Nagymagyarország* 1928. december 1.
- 39 *Pester Lloyd* 1927. július 28.

- 40 *Budapesti Hírlap* 1927. július 24, 26.
41 *Budapesti Hírlap* 1927. július 23.
42 MOL K437-1927-12.
43 Léederer Lajos: *Egy év a revíziós mozgalomban*. Budapest 1928. 28-30. alapján.
44 Emile de Nagy- Maximilien Fenyő: *Le traité de Trianon et ses conséquences*. Budapest 1927.
45 Uo.6/25.
46 1930-ban a kisebbségek aránya Csehszlovákiában 34,6 százalék, Romániában 28,8 százalék, Jugoszláviában 20,7 százalék volt. Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest 1989. 25-26.
47 Nagy - Fenyő: *i. m.* 28.
48 Uo. 26.
49 *The Daily Mail* 1927. szept. 21. MOL K66-1927-I-1-London
50 *Bethlen István beszédei* II. 215.
51 Romsics: *i. m.* 183. MOL K66-1927-I-1
52 MOL K66-1927-I-1
53 Romsics: *i. m.* 183.
54 MOL K66-1923-I-5-London 1926-I-5-London 1927-I-5-London 1927-I-5-London
55 *Bethlen István titkos iratai*. Szerk.: Szina Miklós, Szücs László. Budapest 1972. 344-345.
56 MOL K66-1928-1.5.-London
57 *Bethlen István titkos iratai*. 338.; Nemes: *i. m.* 335.
58 MOL K66-1930-L1. *Bethlen István titkos iratai*. 335.
59 Edgar von Schmidt - Pauli: *Gróf Stefan Bethlen. Ein Abschnitt ungarischer Geschichte*. Berlin 1931. 260.
60 Bethlen: *i. m.* II. 206-211.
61 *Pester Lloyd* 1928. március 6.
62 *Budapesti Hírlap* 1928. március 7.
63 *Pesti Hírlap* 1928. március 9.
64 *Újság* 1928. március 8.
65 *Az* 1930. XII. 31-i állapot: 8 688 316.
Magyarország történeti kronológiája III. Szerk.: Benda Kálmán, Somogyi Éva, Glatz Ferenc. Budapest. 1982. 914.
66 Nagy - Fenyő: *i. m.* 23-24.
67 *The Daily Mail* 1928. március 28.
68 Potó János: *Emlékművek, politika, közgondolkodás. (Budapest köztéri emlékművei, 1945-1949. Így épült a Sztálin-szobor 1949-1953.)* Budapest 1989. 26-27.
69 MOL K66-192R-II-3
70 Nemes: *i. m.* 195. alapján.
71 *Pesti Hírlap* 1928. augusztus 5.
72 Nemes: *i. m.* 198-205.

ANIKÓ KOVÁCS

NOTES ON THE HISTORY OF THE HUNGARIAN REVISIONIST MOVEMENT

This study analyses the partial changes of direction within the Hungarian foreign policy after 1927, and through this the concretization of certain plans intending to revise the new borders since the Peace Treaty of Trianon.

The consolidating policy of Prime Minister István Bethlen resulted favorable conditions for such a movement. This revisionist foreign policy offensive was given an important impact by Lord Rothermere's article published in the Daily Mail entitled: "Hungary's Place in the Sun", suggesting a reannexation of the surrounding regions with mostly Hungarian inhabitants to Hungary.

As a consequence of this article in the Hungarian political public opinion emerged an atmosphere of revisionism, reflected by the activity of the Hungarian Revisionist League founded on July 17, 1927 and the enthusiastic comments in the Hungarian press. The government led by Prime Minister Bethlen at the beginning officially tried to isolate itself from this action.